

A határmítosz: Dévény vára

Bevezetés

Dévény (Theben, Devín) várának romjai impozáns sziluettet rajzolnak ki a Morva és a Duna torkolata felett magasodó dombon. Ez a kép az elmúlt két évszázad során – különböző jelentésekkel bővülve – beivódott az itt élők nemzeti öntudatába. Ezen a helyen – miként Pierre Nora fogalmazott – a nemzeti emlékezet összesűrűsödött, megtestesült és kikristályosodott.¹ Dévény olyan hely, amelyhez nemcsak egy, hanem legalább három nemzet emlékezte kötődik: a magyaré, az osztrák/németé és a szlováké. Tágabb értelemben a csehek és morvák emlékezetében is helyet kap.

Dévény világosan mutatja a közép-európai nemzeti öntudat lényegét ebben a többnemzetiségű, sokféle kultúrájú térségben, ahol a nemzetállam és a nemzet elveinek érvényre juttatása törvényszerűen problémákba ütközött.

Ha ugyanis a nemzeti törekvések célja az, hogy egy nyelvben és kultúrájában egységes egészet – „népet” – teremtsen meg, akkor ez nehezen kapcsolható össze egy olyan emlékhellyel, amelyre egy másik nép is igényt tart. A gyakorlatban az osztozkodás nem működik. Két nép nem képes egyszerre birtokolni ugyanazt a helyet, legtöbbször megpróbálják egymást kölcsönösen kiszorítani és a helyet maguknak megszerezni.

Cikkem célja elsősorban az, hogy végigkövessem azt a folyamatot, melynek során Dévény mint *lieu de mémoire* – az emlékezet helye – megszületett. Azt szeretném feltárni, milyen gondolatok és szimbólumok kapcsolódnak hozzá, kik és milyen csoportok játszottak szerepet a kialakításában, milyen intézmények milyen módon vettek részt benne. Foglalkozom a hely létrejöttének és megszilár-

¹ NORA 1990: 7.

dulásának kronológiájával, azzal, hogy miként viszonyul más szimbólumokhoz és milyen helyet foglalt el a nemzeti öntudat kialakulásának folyamatában az elmúlt két évszázad során. Végül azt kutatom, mely időben, milyen sorrendben és milyen intenzitással vett részt a tanulmányozott három nép – a magyar, az osztrák/német és a szlovák² – a dévényi emlékhely létrehozásában.

Tanulmányom másik részében a határkérdéssel foglalkozom. Két feltevésből indulok ki. Egyrészt Dévényt mint az államhatár részét vizsgálom. Ebben az összefüggésben a nemzetállamot a politikai függetlenség megnyilvánulásának tekintem, a határterületet pedig határokkal körülvett földrajzi helynek, ahol a határ szükségszerűen kijelöli nép és állam azonos helyhez tartozását.³ Dévény már a 19. században is – amikor a nemzetállam gondolata egyre nagyobb jelentőséget kapott – a határvidék kiemelt helye volt. Ennek megfelelően a következő feltevésből indulok ki: ha az államok, mindenekelőtt a nemzetállamok határa *sacrum* (szent, Mircea Eliade-i értelemben), és a határvédelem a hazafiasság megjelenési formája, akkor a határvidéken lévő emlékhely még további jelentésárral bővül. Több mint a határ egy konkrét pontja. Szimbolikus jelentésének megfelelően nem csak valóságosan lehet megtámadni, megszerezni, harccal elnyerni vagy elveszíteni.

A második feltevés szerint a határ társadalmi (képzeletbeli és konstruált) elhatárolódást jelent, ami kapcsolódhat, de nem szükségszerűen kapcsolódik a konkrét területi határhoz. Ez egy csoport önmeghatározását, egy másik csoporttól való elkülönülését szolgálja. Vagyis a nemzeti öntudat egy másik csoporttal történő összehasonlítás, a tőle való elhatárolódás és elkülönülés talaján jön létre és erősödik meg. Fredrik Barth etnikai csoportokról és határokról alkotott elméletéből, valamint követői, mindenekelőtt Sun-Ki Chai munkáiból indulok ki.⁴ Tanulmányomban Dévénnel egyrészt mint az etnikai és nemzeti csoportok helyével és határával, másrészt mint a kollektív – például politikai, szociális, vallási vagy más – öntudat megnyilvánulásának helyével és határával foglalkozom.

² A tanulmány a Hannes Stekl által vezetett, „Az emlékezet helyei (*Lieux de mémoire*) Ausztriában és Szlovákiában: analógiák és eltérések” című kutatási projektben kialakult szempontokat alkalmazza Dévény emlékezettörténetének felvázolásához.

³ WOOLF 1996.

⁴ BARTH 1969; CHAI 1996.

Dévény rövid történeti bemutatása⁵

A község és a várom Pozsony közelében, a Duna és a Morva találkozásánál, a Kis-Kárpátok lábánál található. A Duna másik partján a Lajta-hegység nyúlványai magasodnak. A helytörténeti forrásokban Magyarország kapujának – *porta Hungarica* – nevezték, mert innen lehetett Alsó-Ausztriából Magyarországra jutni.

Dévényt a történelem folyamán Dowina (Puella, 864), Theben és Devín nevekkel illették. A legfrissebb régészeti kutatások alapján azt mondhatjuk, hogy a kőkorszak óta általában lakott hely volt. A várdombon történelem előtti: kelta, római és barbár, valamint népvándorlás kori településeket fedeztek fel. A várdomb a Nagymorva Birodalom idején fontos erődítmény volt. A dombon megtalálhatók egy római (valószínűleg keresztény) kultuszhely maradványai a 4. századból és egy kis templom alapjai a 9. század második feléből, a nagymorva korszakból, Rastislav uralkodásának idejéből.

A középkori vár alapjait a 13. században fektették le (középkori őrtorony a felsővárban). Az ezt követő évszázadokban elkezdődött a középkori gótikus és késő reneszánsz vár fokozatos kiépítése. A vár Magyarország határerődítményei közé tartozott. 1234-ben az osztrák herceg, Friedrich Babenberg csapatai megpróbálták elfoglalni, 1272-ben Přemysl Ottokár csapatai fosztották ki, 1620-ban, a Habsburg-ellenes felkelés idején rövid időre Bethlen Gábor foglalta el. 1650-től a Pálffy család birtokába került, 1683-ban, Bécs második török megszállása idején a török csapatok a magyar végvárat, Dévényt is megpróbálták bevenni, sikertelenül. A Habsburgok ellen folytatott szabadságharc idején (1703–1711) Rákóczi Ferenc csapatai foglalták el a várat. 1809-ben Napóleon katonái felrobbantották.

A várdomb és közvetlen környezete a 19. század vége óta vonzza a régészeket. Összevont tudományos régészeti kutatások színtere az 1930-as évektől lett, amikor Ján Eisner vette át a kutatások vezetését. Az ásatások ma is tartanak. A hely 1961 óta kulturális műemlék.

A várdombhoz hasonlóan a községben is megtalálhatók azok az emlékek, amelyek arra utalnak, hogy a helyszín a kelták óta lakott volt. Dévényt a 15. századtól „városkaként” említik, 1846-ban pedig szabad királyi város lett. A népeséget német, horvát és szlovák telepések alkották. A község szőlőtermő területen

⁵ A tanulmány ezen része a következő irodalmakon alapul: BENYOVSZKY 1931; HORVÁTH 1990; PLACHÁ–HLAVICOVÁ–KELLER 1990; PLACHÁ–HLAVICOVÁ 1997. Utóbbiban a Szlovák Archeológiai Intézet és a Szlovák Történeti Társaság által 1997-ben rendezett konferencia előadásai olvashatók.

Az alábbi enciklopédia-szócikkek forrásul szolgáltak: *Devín*, in *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, VII; *Theben*, in *Mayers Konversations-Lexikon*, XV, 1889, 627; *Dévény*, in *A Pallas Nagy Lexikona*, V, 1893, 258.

fekszik, meghonosították a mezőgazdaságot, az erdőgazdálkodást és a halászatot is. A 19. században gőzhajó kikötésére is alkalmas kikötőt építettek. Kőfejtő is működött Dévényben. A települést kirándulóhelyként is számon tartották és tartják ma is mind a pozsonyiak, mind a kül- és belföldi turisták. A két háború között a Morva bal partján, a rom alatt, fürdőhelyet is kialakítottak.

A település és a vár Magyarországhoz tartozott. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után, 1918-ban a Csehszlovák Köztársaság része lett, 1938-ban a Német Birodalomhoz csatolták. 1945 májusától újra a Csehszlovák Köztársaság területének része, 1948 után szigorúan ellenőrzött határövezet lett. Pontosan a Pozsonyt Dévényvel összekötő úton állították fel az egymástól szabályos távolságban álló őrtornyokat és a szögesdrótot. A várdomb az elkülönített határzónában állt és a lakosság számára csak korlátozottan volt elérhető. A megerősített határt csak 1989 novembere után számolták fel. Csehszlovákia 1993. évi kettéválása óta Dévény a Szlovák Köztársaság területének része. 1946 óta közigazgatásilag Pozsonyhoz tartozik, ma a Szlovák Köztársaság fővárosának, Pozsonynak egyik városrésze.

Az emlékhely keletkezése

Amikor Dévényt – mint Magyarország, illetve az egész Habsburg Birodalom lakói számára jelentőséggel bíró helyet – vizsgáljuk, utalnunk kell azokra a szellemi áramlatokra, amelyek Dévényvel foglalkoztak.

Elsősorban a historizmusnak és a történeti hagyományoknak a nemzeti öntudat kialakulásában játszott szerepéről van szó. Dévény vonatkozásában mindekelőtt a Nagymorva Birodalomhoz, illetve a Cirill és Metód tevékenységéhez köthető hagyományokról beszélhetünk, hiszen ők a Habsburg Birodalom formálódó modern nemzeteinek, a szlovákoknak, cseheknek, morváknak és a magyaroknak is egyik legfontosabb történelmi tradícióját jelentik. Bár ezek a hagyományok mélyebben gyökereznek, számunkra a 17–18. századbeli fejlődésük a fontos, mert az általunk vizsgált vidéken ez az időszak a nemzeti mozgalmak ébredésének és fejlődésének korszaka. Ján Tibenský,⁶ aki kutatásaiban végigkövette a nagymorva és a Cirill–Metód-tematikát a magyar, osztrák, cseh és szlovák történetírásban, különféle táborokhoz tartozó véleményeket vizsgált. Bizonyos tisztázatlan és kérdéses feltevések alapján a szlovák történetírók az 1780-as évek óta amellet foglaltak állást, hogy a Nagymorva Birodalom a szlávok (így a szlovákok) állama volt, Szvatopluk a „szlovákok királya” és Szent Cirill és Metód szláv/szlovák hittérítők. Már a szlovák nemzeti mozgalmak kezdetén mind a katolikus, mind a protestáns nemzeti érzelmű értelmiség mindkét történeti hagyományt a kialakuló nemzeti öntudat alapjának tekintette.⁷

⁶ TIBENSKÝ 1997: 221–228.

⁷ TIBENSKÝ 1997: 226.

Ezzel egy időben a csehek és morvák is elfogadták a nagymorva és a Cirill–Metód-hagyományokat. A 17–18. században Csehországban és Morvaországban mindkét tradíció arra a töretlen érdeklődésre épült, amelyet a különböző történetírók műveiben figyelhetünk meg a középkor óta: hála a középkori krónikásoknak, akik a Cseh Királyság létrejöttének leírásakor felhasználták a Nagymorva Birodalomra, illetve a Cirillre és Metódra történő utalásokat, a két tradíció nem került ki az érdeklődés középpontjából.⁸

A magyar és az osztrák történetírókat ugyancsak foglalkoztatta a Nagymorva Birodalom és a honfoglalás utáni magyarok kapcsolatának kérdése. Ján Tibenský szerint már a 17. század első felében „minőségi áttörés következett be a Nagymorva Birodalomról alkotott tudományos kép – beleértve Szvatoplukot is – alakulásában, amely ezzel közelíteni kezdett a mai modern felfogáshoz”.⁹ Ennek ellenére tovább éltek azok a történelmi mondák, amelyek közül a legismertebb Szvatoplukról szól, aki az országot egy lóért cserébe odaadta a magyaroknak. Ez a monda számos vita tárgyát képezte mindenekelőtt szlovák, cseh, morva és magyar tudományos körökben a 17., 18. és még a 19. században is.¹⁰ Valójában a mai napig fellelhetők a mondára vonatkozó célzások az általános nemzeti párbeszédben.

Ugyanakkor tudnunk kell azt is, hogy a 18. század folyamán a Cirill–Metód-hagyomány a kialakulóban lévő cseh, morva és szlovák nemzeti szimbólumok létrejöttének fontos támaszát képezi. Ezek a népek arra törekedtek, hogy a két szent kultuszát szláv, azaz cseh, morva, illetve szlovák kultuszként sajátítsák ki. Ami a szlovákokat illeti, a Cirill–Metód-kultusz az egész 19. század folyamán fontos szerephez jutott, mindenekelőtt a katolikusoknál, a nemzeti ébredés mozgalmaiban. 1863-ban, Cirill és Metód Nagymorva Birodalomba érkezésének ezeréves évfordulója alkalmából Štefan Moyses püspök millenniumi ünnepségeket rendezett. Egy pásztorlevélben hangsúlyozta a két apostol jelentőségét a szlovákokra, magyarokra és szlávokra nézve. Egy évvel később Moyses püspök arra kéri a Szentszéket, hogy ezentúl a szentek liturgikus ünnepét ne csak Szlovákiában, hanem a többi szláv országban is július 5-én ünnepeljék. 1865-től kezdték a Cirill–Metód-napot a nyár elején ünnepelni.¹¹ Később, főleg a 20. században a dévényi emlékhely létrejöttében fontos szerepet töltött be a liturgikus Cirill–Metód-nap.

A Habsburg Birodalom korszakában, a 18. század második felében a Dévény vára iránti érdeklődés összekapcsolódott a kulturális örökség, az ősi múlt iránti honismereti érdeklődéssel. Ezen a vonalon követhetjük nyomon először a tanult

⁸ TIBENSKÝ 1963: 69–84.

⁹ TIBENSKÝ 1997: 222. (VEREBICS Éva Petra fordítása.)

¹⁰ TIBENSKÝ 1963: 76.

¹¹ BAGIN 1993: különösen 26. laptól.

emberek, később a szélesebb tömegek növekvő érdeklődését az ország történelmi, stratégiai, illetve kulturális jelentőségű helyei iránt, valamint e helyek propagálását a honismereti szakirodalomban.

Ebben a szellemben adja Dévény várának és a községnek részletes leírását Bél Mátyás (Mathias Belius) az 1730-as években *Notitia Hungariae novae historico-geographica* című művének második kötetében, amelyet Pozsony vármegyének szentel.¹² Bél meghatározza a vár fekvését, és elemzi a nevére és eredetére vonatkozó feltételezéseket. Idéz egy mondát, amely szerint a várat egy szűz alapította. Bél szerint ez a feltevés a névből ered (Devín – Dowina – deva = lány, szűz). Arra is utal, hogy ennek a névmagyarázatnak a nyoma a magyaroknál is megmaradt, akik a szemközti Farkasfalván a várromot Leányvárnak nevezik.¹³ Ez a magyarázat különböző későbbi forrásokban is feltűnik, sőt, a 19. századi nemzeti párbeszédben érvként szolgált annak az elméletnek az elfogadásához, miszerint a szlávok és nem a rómaiak vagy más népek alapították a várat. Bél utal Dévény határhelyzetére is, miszerint a vár Magyarország történetének korai szakaszában hol magyar, hol német kézen volt.

A dévényi emlékhely megerősödése a 19. század honismereti irodalmának fejlődésével párhuzamosan történt. Báró Alois Medňanský/Mednyánszky Magyarország történelméről és földrajzáról írott ismeretterjesztő cikkeit kifejezetten Nyugat-Szlovákiának szentelte, ahonnan származott, és ahol családi birtokain élt.¹⁴ Ismerjük olyan, Dévényről írt honismereti műveit, amelyekben az olvasó hazafias érzéseire apellál.

Az 1820-tól kezdődően Josef Hormayrrel közösen kiadott honismereti zsebkönyvsorozat 9. évfolyamában, a várakról és kastélyokról szóló XVIII., „Várak” című fejezetében a 26. szám alatt található egy cikk Dévényről. Az egész sorozatot tekintve tehát Dévény nem az első helyen áll. A cikk a Pozsonyból Dévényre, az ajánlott kirándulóhelyre tartó út leírásával kezdődik. Mednyánszky megadja, mi legyen a látogatás lényege: „a haza múltjának tisztelője a kitartó szorgalom és az elődök letűnt nagyságán legeltesse a szemét”.¹⁵ Mednyánszky kiemeli Dévény háttárszerepét is, amely Magyarországot és Ausztriát elválasztja, ám egyszersemind összekötő elemet képez az egy hazát alkotó két ország között. Ebben az értelemben Dévény tanúja a magyar történelem legfontosabb pillanatainak. A szerző tagadja, hogy Dévényben letelepedtek volna a rómaiak, a szláv korszak előtti időből pedig csak a kvádokra utal. Nagy figyelmet szentel a szövegben a szláv és a

¹² BEL 1984.

¹³ BEL 1984: 219–220.

¹⁴ Vö. TIBENSKÝ 1981: 7–32.

¹⁵ HORMAYR–MEDNYÁNSZKY 1828: 355. (VEREBICS Éva Petra fordítása.) „[...] daß der Verehrer vaterländischen Alterthums sein Auge an diesen Resten des ausdauernden Fleißes und der dahingeschwundenen Größe der Vorwelt weiden [...]”

nagymorva periódusnak, és megismétli a feltevést, miszerint Dévény Szvatopluk székhelye volt (legalábbis egy bizonyos ideig, ahogy körültekintően hozzáfűzi). A Mednyánszky-féle dévényi emlékhely ábrázolása tovább él a 19. század második felének magyar irodalmában is.¹⁶

A dévényi emlékhely története a 19. század közepéig

Az 1830-as években a nemzeti eszmék egyre inkább terjedni kezdtek a Habsburg Birodalom országaiban. Dévény bekerült a szlovák nemzeti mozgalmak emlékhelyeinek és nemzeti szimbólumainak szűkebb körébe. Elsősorban a szépirodalom segített Dévény népszerűsítésében. Ján Kollár¹⁷ művében Dévény a nagymorva uralkodók székhelyeként tűnik fel, a költő, Ján Hollý¹⁸ pedig a Cirill–Metód-hagyományokkal kapcsolatban is kiemeli Dévényt mint a két szerzetes működésének indulópontját.

A szlovákok nemzeti és „állami” hagyományává fejlődött nagymorva tradíciókhoz csatlakoztak a Štúr-hívek is. Dévény vára, illetve a várrom a költészetben és a prózában is helyet kapott mint a nagymorva uralkodók letelepedésének és hanyatlásának helyszíne. Példa erre Tomáš Hroš¹⁹ *V rozboreném hradu Dėvínium* (Dévény elesett várában) című verse.

Dévény ekkor lett először rendezvények – kirándulások és nemzeti szertartások – színhelye. 1836. április 24-én, vasárnap a pozsonyi evangélikus líceum szlovák diákjai Ľudovít Štúr kezdeményezésére kirándulást szerveztek „apáink ősi várának romjaihoz”.²⁰ Mint Jozef Miloslav Hurban említi, a kirándulást titokban készítették elő, és a diákoknak csak egy szűk köre, valamint a líceum Cseh-Szláv Társaságának tagjai vehettek részt rajta. A résztvevők kora reggel keltek útra Pozsonyból kis csoportokban, legfeljebb kettesben-hármasban, és Dévény alatt találkoztak, ahonnan az egész társaság együtt mászott fel a romhoz.

A dévényi vár megmászása ünnepélyes jelleget kapott. A résztvevők először a *Dėvín, milý Dėvín* (Dévény, kedves Dévény) új szövegét énekelték, amelyet Ľudovít Štúr a *Nitra, milá Nitra* (Nyitra, kedves Nyitra) kezdetű népdal dallamára írt: „»Dėvéný, kedves Dėvéný, te elárvult vár, / meséld el nekünk, hol álltak falaid.« / »Falaim álltak Rastislav idején: / ő volt a ti atyátok, / dicsősége volt ő falaimnak.«”²¹

¹⁶ Vö. például *Dėvéný*, in *Pallas Nagy Lexikona*, V, 1893: 258.

¹⁷ KOLLÁR 1832. Vö. például III. ének. *Dunaj*, 266. szonett.

¹⁸ HOLLÝ 1835: 132.

¹⁹ HROŠ 1836: 56.

²⁰ HURBAN 1881: 131–132, 198–205.

²¹ HURBAN 1881: 200. (VEREBICS Éva Petra fordítása.) „»Dėvín, milý Dėvín, hrade osiralý, / Pověž že nám, kedy tvoje hradby stály?« / »Moje hradby stály v časech Rastislava: / On byl vašich otcu, On mých hradeb sláva.«”

Ezt Štúr történelmi emlékbeszéde követte, amelyben megnyitotta azt az ünnepséget, amelyben az újkori fiatalok meglátogatták a hős szlovák harcosok sírjait. A beszéd után minden résztvevő áhítatosan énekelte a *Nitra, milá Nitra* kezdetű dalt. Ezt egy Nyitra jelentőségéről és a „Sláva ifjú harcosainak” mai feladatairól szóló előadás követte, amely után Ctibor Zoch elszavalta saját, a *Szabadsághoz* címzett ódáját. A *Hej Slováci, ešte naša reč slovenská žije!* (Hej, szlovákok, él még a mi szlovák nyelvünk) kezdetű dal után megkezdődtek a szavalatok. Ján Hollý *Svatopluk*, Ján Kollár *Slávy dcéra* (Sláva lányai) és Matouš Klácel *Přísaha* (Fogadalom) című műveiből adtak elő részleteket. Ludovít Štúr azt ajánlotta a résztvevőknek, hogy a kirándulás emlékére válasszanak életmottót és új, szláv keresztnévet. A lelkes egyetértésre való tekintettel Ludovít Štúr megtartotta a névadót, vagyis egyfajta nemzeti keresztelőt.²² A résztvevők egy horvát indulót énekelve másztak fel a vár udvarába. A kirándulás után minden egyesületi tag részt vett a helyi fogadóban rendezett ünnepi ebéden. Az ebéd majdnem csúfosan végződött, mert a mulatozóknak nem volt elég pénzük a számla kiegyenlítésére, így két követet Pozsonyba kellett küldeni készpénzért. Az amúgy sikeres vállalkozás eme szépséghibáját Štúr fel is róta a lakoma szervezőjének, mert az ő torkossága – kis híján – ártott az ügynek, hiszen „képzeld csak el, hogy kinevettek volna minket a rosszindulatú magyarok, ha erről a kis ballépésről tudomást szereztek volna!”²³

A dévényi ünnep fenti leírása jól tükrözi az emlékhely eszmeiségét és a Štúr-nemzedék korának légkörét. Dévény várának romjait mindenekelőtt a nagymorva tradícióval kapcsolják össze. Így emelik ki a szlovákok „állam”-eszméjét, „állami” hagyományait és nemzeti jogait a Habsburg Birodalom más népeivel szembeállítva.

Az 1830-as években Dévény két, általunk kutatott csoportnak – magyaroknak és szlovákoknak – is emlékhelye lett, igaz, eltérő intenzitással. A magyarok számára Dévény csak egy volt a különböző emlékhelyek közül, nem tartozott a legjelentősebbek közé. Túlnyomórészt a *porta Hungarica* jelentést hordozta magán – határ és ősi szülőföld, kulturális emlékhely, amely az ott lakók és a haza ősi voltát példázza. A helyet több történelmi hagyománnyal, többféle személlyel és csoporttal kapcsolatba hozták, amelyben a nagymorva hagyományoknak és uralkodóknak, különösen Svatopluknak megvolt a maguk pozitív vagy ellentmondásos jelentéstartalmuk. Ellentmondásos vagy pozitív kép alakult ki Bethlen Gáborról, Rákóczi Ferencről és azokról a várurakról, akik húnek bizonyultak a magyar földesurakhoz, később a Habsburg- és a magyar helytartókhoz. Negatív kép kapcsolható a törökökhöz, Přemysl Ottokárhoz, Napóleonhoz és csapataihoz, mivel ők a vár rombolói voltak.

²² HURBAN 1881: különösen 199–200.

²³ HURBAN 1881: 204–205. (VEREBICS Éva Petra fordítása.)

A nemzeti érzelmű szlovák csoport számára a nemzeti emlékezet kiemelkedő helye lett Dévény. Hasonló szerepet kapott Nyitra vára és városa, a Magas-Tátra, a Duna és a Vág folyók stb. Dévény nagyon szorosan kötődik a nagymorva hagyományhoz, amely egyértelműen pozitív szerepet vívott ki magának. Dévény a Nagymorva Birodalom hatalmának és szomorú hanyatlásának maradványa, a közös szláv, csehszlovák történelem és testvériség, a nemzeti múlt és emlékezet bizonyítéka. Dévény a nagymorva uralkodók letelepedési helye, Rastislav, Szvatopluk és Mojmir alakjával kapcsolható össze. A szlávok alulmaradtak a magyarokkal szemben Szvatopluk fiainak ellentéte miatt. Dévényhez kapcsolják a Cirill–Metód-hagyományt is. Ján Hollý szerint a két szerzetesnek az egész birodalomban elterjedt működése Dévényből indult ki, amely a szlovákok és a keresztények szent helye lett. Későbbi történeti korokból nem hoznak összefüggésbe semmilyen kiemelkedő eseményt vagy személyiséget Dévényvel mint szlovák emlékhellyel.

Az osztrákok, illetve németek emlékezetében Dévény nem játszott jelentős szerepet. A 19. század közepéig Dévény nem más, mint egy magyarországi település a Habsburg Birodalmon belül. A Lajtán innen a nyilvánosság a német nyelven írt művekből ismerkedhetett meg Magyarország és Ausztria egyik antik gyökerű helyével. Ilyenek voltak Korabinský és Mednyánszky korábban említett művei, vagy például a *Sagen der ungarischen Vorzeit* című, 1800-ban megjelent műben a *Das Schloss Theben* című cikk.²⁴

Emlékezés és felejtés: Dévény a 19. század második felében és a századfordulón

A 19. század második fele Magyarországon is a nemzeti feszültségek és konfliktusok kiéleződését hozta magával. A nemzeti érzelmű szlovákok és csehek, valamint a Habsburg Birodalom többi szláv népe az 1860-as évektől az 1880-as évekig kíséreltezték a Cirill–Metód-hagyomány és a nagymorva hagyomány életben tartásával. Erre a következő jubileumok adtak alkalmat: 1863 – Cirill és Metód Nagymorva Birodalomba érkezésének ezredik évfordulója, 1869 – Cirill halálának ezredik évfordulója, 1885 – Metód halálának ezredik évfordulója, valamint 1894 – Szvatopluk halálának ezredik évfordulója. Az 1863. évi ünnepségek alkalmából Dévény nem került az érdeklődés középpontjába. Az ünnepségek elsősorban a katolikus templomokra koncentráálódtak (megfigyelhető a törekvés, amely a Cirill–Metód-hagyományt pusztán katolikus tradícióra akarta redukálni), főképpen Besztercebányán (Banská Bystrica) Štefan Moyses égisze alatt és a Szepességben. Ugyanebben az évben rendezték meg a csehek, morvák, valamint néhány szlovák zarándoklatát Velehradba. Dévényben csak néhány fiatal tett látogatást 1863. má-

²⁴ n. a. 1800.

jus 14-én, és ez nem váltott ki különösebb érdeklődést.²⁵ Dévényt ebben az időben a szlávok/szlovákok hanyatló dicsőségével, a szolgasággal, de a jobb jövőbe vetett hittel és a nemzet öntudatra ébredésével is összefüggésbe hozták, ezenkívül a nemzeti örökség szimbóluma lett.²⁶

A 19. század második felében a szlovák sajtóban megjelent számos cikk és a szerényen fejlődő szlovák iskolarendszer az emlékhelyek népszerűsítését szorgalmazta. Dévényt általában a szlovákok „letúnt dicsősége” feletti gyásszal és Szvatopluk fiainak széthúzásával hozták összefüggésbe, ami nagyban hozzájárult a birodalom pusztulásához. Dévény szláv határerődítmény volt, amely végül a magyarok kezére jutott. Hostinský *Dévény* című versében ez az a hely, ahol a katonák Szvatopluk fiát, Mojmirt a germánok (érdekes módon nem a magyarok!) elleni csata után eltemették.

Ezzel egy időben az olvasókönyv és más források is Dévény jelentőségének csökkenését mutatják a szlovákiai Nyitra és a morvaországi Velehrad javára. A kor szerzői szerint Nyitra és Velehrad voltak a Nagymorva Birodalom központi városai. Dévényt csak mint a nagymorva szlávok egyik erődítményét vették számításba.²⁷ Dévény elfeledésének egyértelmű jele volt például Pavol Orsagh Hviezdoslav verse, amelyet Metod halálának ezredik évfordulója, valamint a költő, Ján Hollý születésének századik évfordulója alkalmából jelentetett meg. A versben szó van Nyitráról, Velehradról, Cirillről, Metódról, Szvatoplukról és fiairól, Dévényt viszont említésre sem méltatja.²⁸

Dévény „elfelejtése” összefüggésbe hozható azzal is, hogy Pozsony összmagyar szemszögből szintén veszített a jelentőségéből. Míg a 19. század első felében, mindenekelőtt az 1830–1840-es években még Pozsony a parlament székhelye, fontos kulturális központ és a szlovák nemzeti élet középpontja volt, addig a 19. század második felében Pest egyre jelentősebbé vált mind a magyarok, mind a szlovákok számára. Az 1860-as években inkább Túrócszentmárton (Turčiansky Sv. Martin) jelentősége nőtt meg a szlovákok számára.

A magyar és osztrák nyilvánosságnak szánt sajtóban és irodalomban figyelemmel kísérhetjük a Dévényről szóló hírek és hosszabb-rövidebb cikkek számának növekedését. Dévény mindazonáltal nem kifejezetten jelentős hely: a vele foglalkozó tanulmányok számának növekedését inkább a kor szélesedő országismereti és történelmi érdeklődése magyarázza.²⁹

²⁵ KUTLIK 1863: 260–262, 280–281.

²⁶ KUTLIK 1863: különösen 260–261.

²⁷ Például ČERNÝ 1864: 46, 172–173.

²⁸ ORSAGH HVIEZDOSLAV 1885: 143–146.

²⁹ A megállapítások a Dévényvel foglalkozó magyar nyelvű írásokra vonatkoznak. Vö. RIZNER 1929: 319–320.

A Lajtán innen és túl Dévény a millennium évében, 1896-ban került a nyilvános figyelem középpontjába, amikor a magyar kormány hét emlékművet emeltetett az ország határain. Dévény szirtjén egy oszlopot emeltek, amelyen Árpád harcosa állt, karddal a kezében.³⁰ Az ismert és kedvelt honismereti sorozat, *Az Osztrák–Magyar Monarchia szóban és képekben* (Magyarország című fejezet, I, 1888), Dévénynek mint határnak, az ország nyugati határpontjának képével kezdődik, részletesebben pedig a Pozsony vármegyének szentelt részben, az ötödik kötetben (1898) tárgyalja Dévényt. Ez a fejezet egy Dévényről készült képpel kezdődik, amelyen már a millenniumi emlékmű is rajta van.³¹ Dévény leírása az ötödik kötetben egy festői szépségű várromról szól, és részletesen foglalkozik a település gazdasági helyzetével is.

Dévény a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1938)

1918-ban, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása és az utódállamok kialakulása után Szlovákia déli határát még nem erősítették meg. Pozsony és környéke csak 1919-ben került Csehszlovákiához. Dévényt a millenniumi oszloppal a csehszlovák elit néhány tagja olyan helynek tekintette, amely a „hun hazugságkultúra csalását hirdeti”.³² A határok megerősítése után megfigyelhető az emlékhely visszaszerzésére és tartalmának megváltoztatására irányuló törekvés a Csehszlovák Köztársaság lakosságának széles rétegei körében.

1921 januárjában ismeretlen tettesek (a csehszlovák légióhoz tartozók?) levegőbe röpítették a millenniumi emlékművet, amire a német és magyar lapokban felháborodottan reagáltak. A szerkesztők nem mulasztották el megemlíteni, hogy míg a szlovákok emlékműveket küldenek a levegőbe, a román kormány például még csak nem is gondol ilyen „barbár cselekedetekre”, épp ellenkezőleg, azt hirdeti, hogy az emlékműveket védeni fogja.³³

Az új csehszlovák és szlovák elit azon fáradozott, hogy bizonyítsa és kiemelje Dévény szláv alapjait és szláv kori dicsőségét. Sokoldalú társadalmi tevékenység irányult erre, ami 1927-ben, a dévényi nemzeti zarándoklatban érte el tetőpontját. Ez volt Szent Cirill születésének ezredik évfordulója. Július 10-re a szlovákokat nemzeti zarándoklatra hívták össze a várdombra. Ezt a programot a szlovák katolikus egyház és politikai elit rendezte. A „csehszlovák állam népén” kívül más szláv népek képviselőit is meghívták az ünnepekre. Az ünnepen kimondták,

³⁰ Az emlékműállításokról lásd *Vlast' a svet*, 1899 (27): 425; (28): 439.

³¹ *Die österreichische Monarchie in Wort und Bild. Ungarn*, I, 9–10; V, 177, 216–217.

³² DOMIN 1919: 11. (VEREBICS Éva Petra fordítása.)

³³ *Pressburger Zeitung*, 1921. január 13., 1; február 14., 1; *Kassai Újság*, 1921, 11. sz., 1.

hogy a szláv ünnepeket attól kezdve minden második évben megtartják Dévényben, megteremtve ezzel a településen rendszeresen szervezett nemzeti ünnepek hagyományát.³⁴

A húszas–harcincas években megszorodtak az ismert és elismert nagymorva központok jelentőségét felnagyító vagy csökkenteni próbáló csehszlovák viták. Különösen a széles nyilvánosság, de a szakmai csoportok is alapvetően Velehraddal hozták kapcsolatba a Nagymorva Birodalom vallási központját, egy másik csoport pedig Nyitrával vagy Dévényvel.³⁵ Karl Benyovsky lakonikusan állapítja meg *Devín – Theben* című útikalauzában, hogy néhány történész Velehradda helyezi a birodalom fővárosát, de a nemzeti érzelmű szlovák történészek egy része Dévényt tartja Szvatopluk székhelyének.³⁶

A harmincas években intenzív régészeti kutatások folytak Dévényben, amely kiemelt helyként a Szlovák Múzeum igazgatása alá került. A nyilvánosság izgatottan figyelte a Ján Eisner professzor vezetésével, illetve Václav Mencl és Drahoslava Menclová építészek közreműködésével folytatott régészeti feltárásokat. 1936-ban a szlovák lapok, mint például a *Slovenský denník*, a következő szalagcímmel jelentek meg: „Dévény szláv vár volt [sic!]. Megnőtt a Dévény várában talált új régészeti leletek jelentősége. Eisner professzor munkáját siker koronázta”.³⁷ Az a vélekedés, hogy Dévény mindenekelőtt szláv település, általánosan és széles körben elismert tény lett. De a nyilvános vitákban még mindig nem tettek különbséget a vár (mint középkori erődítmény) és a vár helyszíne között. Általánosan használatos volt ebben az időben a „Dévény vára” kifejezés, és ebben sem az újságírókat, sem az olvasókat nem zavarta az a tény, hogy a 19. század elejétől már csak várromról lehetett szó.

1936 áprilisában rendezték meg Pozsonyban a Štúr-émléknapokat. A Štúr-hívek kirándulásának századik évfordulójára emlékezve az ifjúság felvonulást szervezett Dévénybe. Néhány hónappal később, 1936 júniusában Pozsonyban rendezték meg a legnagyobb „Sokol-össztalálkozót”, azaz a Sokol (sólyom) nevet viselő csehszlovák tornaegyesület taggyűlését. A Sokol-rendezvény június 27-én kezdődött a dévényi ünnepélyes megnyitóval, és csak ezután került sor a további ünnepekre Pozsonyban.³⁸ Dévény mint a szlovákok emlékhelye és ezzel egyidejűleg a cseh, morva és szlovák, valamint a szláv közös történelem helyszíne a harmincas években érte el történetének csúcspontját.

³⁴ ZACHAR 1928: különösen 3. laptól.

³⁵ Például ZACHAR 1928; ŠIMEK 1920; HOMOLA 1931.

³⁶ BENYOVSKY 1931: 8.

³⁷ BOKES 1936. (VEREBICS Éva Petra fordítása.)

³⁸ VRANOVÁ 1987: 97.

Dévény a Német Birodalomban (1938–1945)

1938. november 24-én a Csehszlovák Köztársaság új határainak meghúzása következtében Dévény település a Német Birodalom része lett. Dévény várának romja továbbra is az emlékezet helye maradt. Ebben az esetben az emlékezet helyéhez a német fennhatóság keleti határpontjának képzete kötődött. 1939-ben nagy találkozót rendeztek itt az „Ostmark”-ból származó németeknek, az úgynevezett határország-találkozót. Ez alkalomból ünnepélyesen megnyitották a település amfiteátrumát, amely a várrom alatti dombon helyezkedik el, nyugati irányban, kilátással a Dunára és Hainburgra. A Német Birodalomhoz történt csatolás óta ugyanis a helységet mint határtelepülést állami forrásokból támogatták. Az általános iskola épületét felújították, vízvezetékot kötöttek be, rendszeres hajó- és buszforgalmat biztosítottak, hogy a Szlovák Köztársaság határán fekvő magányos „német” közösséget a közeli Petržalka/Engenauval, Hainburggal és Bruck an der Leithával összekössék, mert ezek a települések már a Német Birodalom területén voltak. A második világháború vége – és az 1938 októbere (azaz a müncheni egyezmény) előtti, eredetileg csehszlovák határok elismerése – után Dévény újra Csehszlovákia területére került.³⁹

Dévény a második világháború végétől 1989-ig

Dévény legérdekesebb korszakainak egyikét 1945 és 1951 között élte át. Rögtön a háború utáni első évben, július 5-én, Cirill és Metód napján megrendezték a „Minden szlávok napját”. Július 4-én, az ünnep előestéjén a pozsonyi Vigadóban megalakult az Össz-szláv Bizottság, amelynek képviselői a csehszlovák, szovjet és más népek politikusainak és katonai vezetőinek soraiból kerültek ki. Az ünnepségek a „szláv népek örök antifasiszta koalíciójának” szellemében zajlottak. Dévény a szláv népek testvériségét szimbolizálta.⁴⁰ A szláv gondolat ebben az időben mégsem kizárólag „a szláv egység és erő megtestesülését” jelentette, hanem a nem szláv népek, vagyis a németek és magyarok megvetését és alárendeltségét is. Nem utolsósorban a cseh és szlovák politikusok azon törekvéséről volt szó, hogy a Cseh-Morva Protektorátusra és a Szlovák Köztársaságra való szétszakadás éveitől a csehszlovák összetartozást demonstrálják. A Szovjetunió ünnepségei a „Minden szlávok napján” ugyanakkor lehetőséget nyújtottak a kommunisták hatalmának demonstrálására, amely a háború vége óta óriásira nőtt, és amelyet a nem kommunista sajtó és politikusok éles kritikával illettek.⁴¹

³⁹ *Theben vier Jahre im Reich*, 1942, 5.

⁴⁰ Vö. CHORVÁT–MUNTÁG 1970: különösen 201–202. A bibliográfia 28 olyan cikket tartalmaz, amely az 1945-ös dévényi „Minden szlávok napja”-val foglalkozik.

⁴¹ MARSINA–RUTTKAY 1963: 201–223. Vö. MARSINA–RUTTKAY 1963: 207–206.

1952 és 1959 között Dévényben sem „szláv napokat”, sem egyéb összejövellt nem rendeztek. Dévény ugyanis megfigyelés alatt tartott határzónába került, és emiatt nem volt alkalmas nagyobb közösségi rendezvények lebonyolítására. Az eredeti amfiteátrum néhány funkcióját átvette a pozsonyi várban található amfiteátrum. A Cirill–Metód-hagyományt mint a legfontosabb szláv ünnepek egyikét vallásos tartalma miatt háttérbe szorították.

1959-ben a *Libuše* című Bedřich Smetana-operát mutatták be, és megrendezték a cseh–szlovák barátság ünnepét.⁴² 1960-ban Dévényben Eugen Suchoň *Svätopluk* című operájának ünnepélyes bemutatójára került sor, ami sok pozsonyi és környékbeli lakost vonzott a községbe. A sajtó részletes híradással szolgált a július 17-én, vasárnap megrendezésre került eseményről.⁴³ 1959-ben, akárcsak a későbbi években, alapvető ellenérzés uralkodott a július 5-i rendezvényekkel szemben. A hatvanas években szórványosan rendeztek ünnepségeket a cseh–szlovák, később pedig a csehszlovák–szovjet (1968) barátság zászlaja alatt, mégis megemlékezve a Cirill–Metód-tradícióról is (1963-ban, 1967-ben és mindenekelőtt 1969-ben).⁴⁴

A sajtó már az 1969. év elején felhívta a figyelmet Cirill halálának 1100. évfordulójára, és nemzeti zarándoklatot hirdetett Dévénybe. Az 1969. július 5-re kitűzött ünnepély végül elmaradt. A sajtó semmilyen magyarázattal nem szolgált, csupán megállapította, hogy a nemzeti zarándoklat elmarad.⁴⁵ Ebben az időben Dévény nem szolgálhatott széles néptömegek találkozóhelyül.

⁴² MARSINA–RUTKAY 1963: 210.

⁴³ Plicka 1960a: 3; Plicka 1960b: 1; Kedro 1960: 1.

⁴⁴ Lásd például SLOVÁK 1966: 3. A csehszlovák és szovjet fiatalok barátságának második fesztiváljáról a *Smena* című lap három cikket közölt. Lásd *Smena*, 1968, 1.

⁴⁵ *Smena*, 1969 (30): 1; *Smena*, 1969 (38); *Smena*, 1969 (154): 1; *Smena*, 1969, vasárnapi lap, 27. sz.

A *Smena* című lapban február 5-én bejelentették a dévényi nemzeti zarándoklatot. Február 14-én (Cirill halálának évfordulóján), a lap vasárnapi kiadásának nagy része a Cirill–Metód-hagyománnyal és annak a szlovák történelemben és kultúrában betöltött szerepével foglalkozott. A július 3-án megjelent számban a következő felirattal közöltek fényképet Dévényről: „Devín, stráž Slovanstva, miesto stretnutí Štúrovcov, v pamäti súčasníkov symbol národných pútí, Slováci, Česi, Moravia a príslušníci všetkých slovenských národov stretali sa tu 5. júla v deň Cyrila a Metoda na Slovenských dňoch” [Dévény, Szlovákia őre, a Štúr-hívek találkozóhelye, emlékezetünkben a nemzeti zarándoklatok kortárs szimbóluma. Szlovákok, csehek, morvák és minden szláv nemzet itt gyűlik össze július 5-én, Cirill és Metód napján, a Szláv Napokon – K. V. K. fordítása]. Július 4-én, a lap vasárnapi kiadásában Emil Slovák *To devínske bralo* (Dévény szikláin) című cikkében a következőket állapította meg: „Slovenský deň nebol 53, 54, 55... 62, 63, 64. Nebude ani tohto roku.” [53-ban, 54-ben, 55-ben... 62-ben, 63-ban és 64-ben nem tartottak Szláv Napokat. Ebben az évben sem lesznek. – K. V. K. fordítása.] Azt a kérdést, hogy miért maradnak el a Szláv Napok, a cikk nem válaszolja meg.

A nyolcvanas évektől a Pozsonyi Városi Múzeum a nemzeti kulturális örökség kezelőjeként azon fáradozott, hogy a dévényi emlékhelyet visszahozza a köztudatba. 1985-ben a múzeum a vár területén berendezett egy kiállítótermet. Ugyanabban az évben, Metód halálának 1100. évfordulója alkalmából nyitották meg a „Nagymorva Birodalom és Pozsony” című kiállítást. A következő évben, 1986-ban a „Štúr és Dévény tradíciói” című kiállítás a Štúr-hívek százötven évvel azelőtti dévényi akciójáról emlékezett meg. Így 1986-ban a szomszédos, osztrák Bad Deutsch-Altenburgban tartott XIV. nemzetközi limes-kongresszus résztvevői is megtekintették a „Dévény a római korban” című kiállítást. 1988-ban, a Csehszlovák Köztársaság alapításának 70. évfordulójára a Városi Múzeum „A csehek és szlovákok közti kapcsolatok” című kiállítással készült.⁴⁶ Habár a Városi Múzeum elkötelezte magát Dévény kulturális életének ápolása iránt, mégsem szerveztek ebben az időben sem nagyobb rendezvényeket, gyűléseket, sem zárandoklatokat.

Dévény 1989 után

Az 1989. novemberi események a történések középpontjába emelték Dévényt is, amint ezt már többször megfigyelhettük a közép-európai térség kulcsfontosságú folyamataival kapcsolatban. A „Nyilvánosság az erőszak ellen” nevű politikai mozgalom például gyalogtúrát szervezett a pozsonyi polgároknak a csehszlovák–osztrák határon át Hainburgba, mintegy szimbolikus lépésként Európa felé. A szónokok, szervezők és énekesek, köztük Karel Kryl, egy hajó fedélzetén álltak a Duna közepén Dévény és Hainburg között. A tömeg (körülbelül százezer pozsonyi vett részt a menetben) az osztrák oldalon Dévénnel szemben, a szlovák oldalon Dévény alatt figyelte az eseményeket. Dévény mint határváros összekötő kapocs lett a szabad világgal a vasfüggöny lehullásának szimbólumaként.⁴⁷

A következő években Dévény mégsem lett a július 5-i központi emlékűnnepélyek színhelye, bár ez ellen már semmilyen politikai érvet nem lehetett felhozni. Ennek valószínűleg több oka is volt. Egyrészt Dévény mint az emlékezet helye háttérbe szorult Velehrad és Nyitra központi nemzeti jelentősége mögött. Másrészt Dévényben 1989 után folytatódtak a rekonstrukciós és állagmegőrző munkálatok és régészeti feltárások, így nagy rendezvények szervezésére nem volt lehetőség.

Dévény mégis markáns szimbólum maradt, amit számos politikai rendezvény-nél (például választási szpotokban) kihasználtak. Dévényről több intézményt is elneveztek (Devín Banka). Ismét az érdeklődés középpontjába kerültek a Dévény-

⁴⁶ JANČO 1990: 9–10.

⁴⁷ ANTALOVÁ 1998: 279.

nyel összefüggésben álló sportrendezvények, például a Dévény–Pozsony tömegfutóverseny, amelyet először 1921-ben rendeztek meg, és amelyen 2000-ben a szlovák miniszterelnök is részt vett.⁴⁸

Dévény továbbra is családi és iskolai kirándulások kedvelt célpontja, illetve iskolai honismereti vetélkedők stb. témája maradt. Mint már korábban is, sok szempontból előnyére vált a helynek a szlovák főváros közelsége, valamint a városi távolsági közlekedés, amely jó összeköttetést jelent Pozsonnyal. Dévény egyre inkább a szlovák nép által „elfoglalt” emlékhellyé vált, miközben a többi nép, főleg a magyarok és a németek/osztrákok máshová tették át a megemlékezéseiket.

Összegzés

Dévény mint az emlékezet helye az elmúlt két évszázad során Közép-Európa történelmét tükrözi vissza kicsiben. Egy olyan régió és kulturális közeg sorsát példázza, amely többnemzetiségű és sokféle kulturális jelleget hordoz, bár alávettette magát a nemzeti mozgalmaknak és a nemzeti identitás megteremtésére irányuló politikai és kulturális törekvéseknek.

Dévényben sokféle ember élt: olyanok, akik magukat magyarnak, szlováknak, osztráknak vagy németnek érezték, és olyanok, akik magukat szlávoknak, cseh-szlávnak vagy csehszlováknak nevezték. Mindenki magának és legtöbbször kizárólag magának követelte a helyet. Dévény kiválóan tükrözi a nemzeti öntudatra ébredés folyamatait az Osztrák–Magyar Monarchiában és az utódállamokban a 19–20. században.

A nacionalizmus mint a modern kor társadalompolitikai, gazdasági és kulturális irányzata a 19–20. század társadalmában kiemelkedően életképesnek és alkalmazkodóképesnek bizonyult a legkülönbözőbb feltételekhez. Abban a helyzetben volt, hogy magára ölhette a liberalizmus, a konzervativizmus, a kereszténydemokrácia, a szocializmus vagy a kommunizmus álarcát. Mindenki újra Dévénybe ment ünnepelni, különböző okokból és indíttatással – liberális és konzervatív politikusok, populisták, humanisták, fasiszták és kommunisták, internacionalisták, „népalapítók és államalapítók”.

A nemzeti eszme egyre népszerűbbé vált a néptömegek körében, és ezzel együtt nőtt az emlékhely jelentősége is. Dévény először a nemesek és városiakok kirándulásainak célpontja volt; a történelmi emlékek szerelmeseié, Lúdvít Štúr vezetése alatt az ifjúságé és a diákságé, romantikus rajongóké, akik lelkesedtek

⁴⁸ *Sme*, 2000 (90): 1. A lap fényképet közöl a futóversenyen részt vevő Mikuláš Dzurindáról. *Sme v športe*, 2000 (16). A *Sme v športe* című újságban, a *Sme* napilap mellékletében látható fotón a verseny egyik résztvevője a dévényi romok előtt fut el.

a nemzeti hagyományokért. Később Dévény nemzeti szertartások, zárandoklatok és népgyűlések megrendezésére szolgált. Említhetünk itt különböző nemzeti és politikai jellegű rendezvényeket: a Štúr-hívek „nemzeti keresztségét”, a magyar millenniumi emlékmű 1896-os felavatását, a Cirill és Metód tiszteletére rendezett nemzeti zárandoklatokat a két világháború közötti időszakban, a német „határország-találkozót” 1939-ben, a nemzeti szláv testvériség ünnepségeit a Szovjetunió rendezésében 1945-től egészen Dévény ötvenes és nyolcvanas évek közötti „elfelejtéséig”, illetve 1989 utáni és 1993-as újrafelfedezéséig.

A határ témája vezérfonalként húzódik végig az emlékezet helyének történelmében. Dévény ebben a régióban különböző államok határának volt színhelye és szimbóluma. Az államhatárt rövid időn belül többször „eltolták”, megváltoztatták, visszaállították a 20. század folyamán. Dévény a vasfüggöny lehullásának is tanúja volt, a határ felszámolásának szimbólumaként 1989 után sok publikációban felbukkan.

Dévény ugyanakkor az elhatárolás szimbólumává is vált, egy képzeletbeli határé, amely azonban nagyon is valóságos (nemzeti, vallási, politikai és szociális) csoportokat választott el egymástól. Dévény választóvonalaként állt a „mi” és az „ők” csoportjai között. Ez az elkülönítés időnként toleráns volt – a csoportok megtúrták egymást –, máskor ambivalens – kitértek egymás elől –, de gyakrabban került túlsúlyba a szembeszegülés és a konfliktus – a csoportok elűzték egymást és megpróbálták a helyet kisajátítani önmaguk számára.

A 19. század végén és szinte az egész 20. század folyamán a már említett politikai és szociális folyamatokat tekintve inkább az ambivalens hozzáállás, sőt a szembenállásra való hajlam vált uralkodóvá. Dévény – a nemzeti öntudat helye ebből a szempontból is tökéletesen tükrözi Közép-Európa nem mindig örömteli történelmét.

Verebics Éva Petra és Molnár Márta fordítása

Irodalom

- ANTALOVÁ, Ingrid (ed.) 1998. *Verejnost' proti násiliu 1989–1991. Svedectvá a dokumenty*, Bratislava
- BAGIN, Anton 1993. *Cyriľometodejská tradícia u Slovákov*, Bratislava
- BARTH, Fredrik 1969. *Introduction*, in Fredrik BARTH (ed.), *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Culture Difference*, Bergen–Oslo, 9–38.
- BEL, Matej 1984. *Výber z diela Notitia Hungariae novae historico-geographica I, II* (első kiadás: Bécs, 1735–1736), Bratislava
- BENYOVSKY, Karl 1931. *Devín – Theben*, Bratislava
- BOKES, František (Bk.) 1936. *Slovenský denník* (239)

- CHAI, Sun-Ki 1996. *A theory of ethnic groups and boundaries*, in Sun-Ki CHAI, *Nations and Nationalism 2*, 281–307.
- CHORVÁT, Samuel–MUNTÁG, Emanuel 1970. *Bibliografija článkov zo slovenských novín a časopisov z rokov 1945–1946*. (A kézirat Martinban.)
- ČERNÝ, Emil (ed.) 1864. *Slovenská čítanka: Pre nižšie gymnázia zostavil Emil Černý, profesor na kr. Kat. vyššom gymn. Baňsko-bystrickom*, I, Vieden–Turčiansky Svätý Martin
- Devín* (n. n., é. n.). In *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, VII, Praha
- Dévény* (n. n.) 1893. In *A Pallas Nagy Lexikona*, V, Bp.
- DOMIN, Karel 1919. *Den smutku*, in Karel J. ZÁKOUCKÝ, *Národní hrdina generál dr. M. R. Štefánik*. Svátkový lidové knihovny, XXXV, České Budějovice
- HOLLÝ, Ján 1835. *Cirillo-Metodiada. Vít'azská báseň*, Buda
- HOMOLA, Josef 1931. *Slovanský velehrad sídlo knížat a králů říše „Velké Moravy”, cyrillo-method'ejský monastýr; kathedra a metropola ss. Cyrilla a Methoda, kde pochován byl sv. Methoděj, hrad Děvín nad Dunajem a kostel, který svetil sv. Methoděj, dle archeologických nálezů a historických pramenu objevil, pojednal a 35 foto-snímky doložil Jos. Homola ve Starém Vesselu*, I, Hodonín
- HORMAYR, Josef–MEDNYÁNSZKY, Alajos (Hrsg.) 1828. *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte*, 9. évf., Wien
- HORVÁTH, Vladimír 1990. *Devín*, in Vladimír HORVÁTH, *Bratislavský topografický lexikon*, Bratislava, 79–80.
- HROŠ, Tomáš 1836. *V rozbořeném hradu Děvinum*, *Plody*, Prešporok, 56.
- HURBAN, Jozef Miloslav 1881. *Ludovít Štúr, Slovenské pohľady. Časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku*, 1. évf., Turčiansky Svätý Martin
- JANČO, Šimon 1990. *Úvod*, in Veronika PLACHÁ–Jana HLAVICOVÁ–Igor KELLER (eds.), *Slovanský Devín*, Bratislava, 9–10.
- Kassai Újság*, 1921 (11)
- KEDRO, Rudolf 1960. *Pod devínskym bralom, Smena* (175)
- KOLLÁR, Ján 1832. *Sláwy Dcera. Lyricko-epická báseň w pěti Zpěwech*, teljes kiadás, Pest, Trattner Károly Nyomda
- KUTLÍK, V. B. (V. B. K.). 1863. *Výlet na Devín, Sokol*, 2. évf., 260–262, 280–281.
- LICHARD, Daniel 1864. *Zámok Devín*, in Emil ČERNÝ (ed.), *Slovenská čítanka. Pre nižšie gymnázia zostavil Emil Černý, profesor na kr. Kat. vyššom gymn. Baňsko-bystrickom*, I, Vieden–Turčiansky Svätý Martin, 162–164.
- MARSINA, Richard–RUTTKAY, Alexander 1963. *Vel'komoravská tradícia a dnešok n. a. 1800. Das Schloss Theben*, in *Sagen der ungarischen*, Wien
- NORA, Pierre 1990. *Zwischen Geschichte und Gedächtnis*, Berlin (Wolfgang KAISER fordítása)
- NORA, Pierre 1999. *Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája*, *Aetas* (3): 142–157 (K. HORVÁTH Zsolt fordítása)
- ORSAGH HVIEZDOSLAV, Pavol 1885. *Ján Hollý, Slovenské pohľady. Časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku*, 5. évf., 143–146.

- Die österreichische Monarchie in Wort und Bild* (n. n., é. n.). Ungarn, I, 9–10; V, 1. rész, 177, 216–217.
- PLACHÁ, Veronika–HLAVICOVÁ, Jana–KELLER, Igor 1990. *Slovanský Devín*, Bratislava
- PLACHÁ, Veronika–HLAVICOVÁ, Jana 1997. *Devín v 9. storočí*, in Richard MARSINA–Alexander RUTTKAY (eds.), *Svätopluk. 894–1994*, Nitra, 167–173.
- PLICKA, Vladimír 1960a. Nad sútokom Moravy a Dunaja ožije naša sláva. Príd'te dnes so Svätoplukom na Devín, *Smena* (174)
- PLICKA, Vladimír 1960b. Před slávnostným predstavením Svätopluka. Devín znovu, *Smena* (168)
- Pressburger Zeitung*, 1921. január 13., esti lap; február 14., reggeli lap és esti lap
- RIZNER, Ľudovít 1929. *Bibliografia písomníctva slovenského*, Turčiansky Svätý Martin, 319–320.
- SLOVÁK, Emil 1967. Cyril a Metod a biele miesto na mape, *Smena* (166)
- Sme*, 2000 (90)
- Smena*, 1967 (166)
- Smena*, 1968 (180)
- Smena*, 1969 (27); (30); (38); (154)
- Sme v športe* 2000 (16)
- ŠIMEK, Emanuel 1920. *Devín*, Praha, Unie
- Theben* (n. n.) 1889. In *Mayers Konversations-Lexikon*, XV, Leipzig
- Theben vier Jahre im Reich* (n. n.) 1942. *Grenzbote. Deutsches Tagblatt für die Karpatenländer* (319), Bratislava
- TIBENSKÝ, Ján 1963. *Veľkomoravská a cyrilometodejská tradícia v živote slovenskej feudálnej národnosti*, in *K 1100. výročiu príchodu Cyrila a Metoda*, Bratislava, Osveta, 59–84.
- TIBENSKÝ, Ján 1981. *Alojz Mednyanský a Slovensko*, in Alojz MEDNYANSKÝ, *Malebná cesta dolu Váhom*, Bratislava, Tatran, 7–32. [Eredeti: *Maalerische Reise auf dem Waagflusse in Ungarn*, második bővített és javított kiadás, Pest, 1844, első kiadás 1826.]
- TIBENSKÝ, Ján 1997. *Historiografické zdroje a spoločenskopolitické vplyvy na vývoj veľkomoravskej tradície do počiatku slovenského národného obrodzenia*, in Richard MARSINA–Alexander RUTTKAY (eds.), *Svätopluk. 894–1994*, Nitra, 221–228.
- Vlast' a svet*, 1899 (27); (28)
- VRANOVÁ, Jana (JV) 1987. *Šport*, in Bohuslava BUBLINCOVÁ–Jana VRANOVÁ, *Bratislavské priority, maximá, kuriozity*, Bratislava
- WOOLF, Stuart 1996. *Introduction*, in Stuart WOOLF, *Nationalism in Europe 1815 to the present*, London, A reader, 1–2.
- ZACHAR, Ľudovít 1928. *Sv. Cyril a Metod na Devíne. Devín hlavné a sídelné mesto. Veľkomoravskej ríše*, Trnava